

ORIENTĂRI ALE DOCTRINEI ȘI POLITICII P.N.L. PRIVIND DEZVOLTAREA ROMÂNIEI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

de GHEORGHE IACOB

Istoria societății românești la începutul sec. al XX-lea poartă cu sine realitățile unei națiuni, care-și dovedise în trecuta jumătate de veac vitalitatea și dorința nestrămutată de a-și apăra existența, de a-și făuri singură viața alături de națiunile libere ale Europei. Dezvoltarea României în aceste decenii are loc într-o Europă și o lume aflate în plină prefacere, caracterizate prin varietate, numeroase contradicții, printr-o accentuare continuă a interdependențelor proceselor și fenomenelor economice și social-politice din țările continentului și ale lumii.

Aflată la interferența a „două lumi“, România încerca a-și croi o cale proprie, pe măsura specificului, particularităților, obiectivelor dezvoltării sale. Ea privea către Paris, Londra sau Berlin, pentru a prelua din experiența unor societăți care se confruntaseră și se confruntau cu procese istorice asemănătoare, dar nu rareori simțea mai repede atitudinea amenințătoare a vecinilor săi puternici, care, dat fiind criza generală în care intraseră cele două imperii, încercau să frneze și evoluția acelor state ale căror veleități „revoluționare“ ofereau un exemplu „periculos“ popoarelor oprite. În acest context, tinărul stat independent avea nevoie de liniște la granițe, de menținerea statu-quo-ului în sud-estul Europei, pentru a-și asigura astfel existența națională, dezvoltarea rapidă a forțelor interne, pregătirea condițiilor pentru împlinirea idealului național: desăvârșirea statului național român. După cum se apreciază în documentele noastre de partid, „Formarea națiunilor de-sine-stătătoare, a statelor naționale unitare s-a manifestat ca o necesitate logică, determinată de profunde cauze economice, sociale și politice. Factorul hotărâtor l-a constituit dezvoltarea forțelor de producție, a capitalismului“¹.

Cum este bine știut, stabilirea coordonatelor dezvoltării societății într-o etapă dată presupune, între altele, cercetarea ideologiei claselor sociale, doctrinelor partidelor și grupărilor politice. Din acest punct de vedere, tabloul ideologic și doctrinar din România începutului de veac XX apare ca deosebit de complex, cuprinzând ideologiile unor clase — a clasei muncitoare, a burgheziei și a moșierimii —, doctrinele partidelor politice, curente de idei, care reflectă o societate aflată în plină transformare, confruntată cu numeroase probleme majore, cea mai importantă fiind cea a existenței naționale, care în această etapă se manifestă în primul rând ca necesitate a desăvârșirii unității de stat².

Întîlnim în acest tablou tendințe extrem de variate, începînd cu cele de stînga — ale mișcării socialiste și P.S.D.R. — și încheind cu cele de extremă dreaptă,

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, voi. 17, Edit. Politică, București, 1979, p. 273.

² Gh. Platon, *Desăvîrșirea unității de stat — principal obiectiv al politicii românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol», XV, 1978, p. 233.

ale marilor proprietari din Partidul Conservator. *Orientările* de dezvoltare ale României difereau de la program la program³, reflectând complexitatea vieții social-economice, diversitatea intereselor de clasă, pătură și grupare socială.

Totodată, așa cum am mai subliniat, România, dezvoltându-se într-un context continental și mondial tot mai activ, caracterizat printr-o continuă intensificare a interdependențelor, și în planul ideologic și doctrinar fenomenele pe care le întilnim sînt legate, mai mult sau mai puțin, într-o formă sau alta de schimbările intervenite în ideologia și doctrinele din alte țări și mai ales din statele capitaliste dezvoltate.

În spectrul ideologic al României moderne, liberalismul și apoi doctrina liberală ocupă un loc bine definit, în raport cu stadiul de dezvoltare, direcțiile, căile, mijloacele și ritmul evoluției societății românești. Liberalismul cunoaște o lungă evoluție, începută odată cu apariția germenilor noii orinduirii — în ultima parte a sec. al XVIII-lea — evoluție ale cărei etape au fost determinate de transformările social-economice din societatea românească, de mutațiile survenite în curente politice din Europa. De constituirea unei doctrine liberale, „ca sistem încheșat de concepții și de principii prin care se exprimă o anumită orientare...”⁴, privind dezvoltarea modernă a României putem vorbi, considerăm noi, după Unirea Principatelor, odată cu accelerarea procesului de formare a Partidului Național Liberal.

Vom stăruii în rîndurile de față doar asupra citorva din trăsăturile doctrinei și politicii liberale la începutul sec. al XX-lea: *concepția asupra stadiului și direcțiilor de dezvoltare a României; elemente de doctrină economică; opțiuni privind industrializarea țării; soluții în problema agrară.*

Opiniile liberalilor despre stadiul de dezvoltare a României la începutul sec. al XX-lea se regăsesc, chiar dacă în întotdeauna explicit formulate, într-o serie de lucrări, broșuri, articole, discursuri etc. Aprecierea generală care se desprinde este aceea că România făcuse progrese deosebit de importante pe drumul dezvoltării sale moderne, capitaliste, exprimate mai ales în realizările din industrie, finanțe, transporturi, comerț, sistemul instituțional⁵ etc. În același timp însă, oamenii de partid liberali erau conștienți că România se situa încă mult în urma statelor capitaliste occidentale. Astfel, pentru a oferi doar un singur exemplu, cu ocazia discuțiilor privind organizarea expoziției jubiliare de la 1906, I. I. C. Brătianu arăta că aceasta nu era oportună întrucît statul român, deși făcuse eforturi serioase pentru a ajunge la nivelul celor din vest, nu atinsese stadiul în care să facă reclamă realizărilor sale⁶.

Direcțiile fundamnetale ale dezvoltării României în epoca modernă sînt conaturate, poate cel mai complet, în programele P.N.L. Ordinea și importanța acordată lor într-un program sau altul reflectă, în general, momentul istoric cînd acestea au fost formulate. Încercînd o sinteză, subliniem mai întîi că, de la 1867 și pînă la 1914, din toate programele partidei și apoi Partidului Național-Liberal, din alte numeroase luări de poziție, se constată ca obiectiv principal dezvoltarea României pe calea *capitalismului*⁷. Pentru aceasta era necesară neatîrnarea, menținerea rega-

³ Desigur nu toate grupările, curente auveau un program politic în sensul strict al cuvîntului.

⁴ *Dicționar politic*, Edit. Politică, București, 1975, p. 211.

⁵ D. A. Sturdza, *Trei cuvîntări rostite în Senat în martie și aprilie 1905*, București, 1905, p. 16; I. I. C. Brătianu, *Discursuri*, vol. II, Edit. Cartea Românească, București, 1933, p. 526; Vintilă I. Brătianu, *Discurs în Cameră*, șed. din 30 martie 1913, în *Scieri și cuvîntări*, vol. III, București, 1940, p. 183; D. A. Sturdza, *Memoriu asupra legilor agrare din România*, București, 1914, p. 59; idem, *Finanțele Statului în tabele cronologice. Incasările — 1890—1907. Cheltuielile — 1881—1905*, București, 1906, p. 5—6 și urm.; C. I. C. Brătianu, *Agricultura în România de ieri și în România de mâine*, București, 1919, p. 13.

⁶ I. I. C. Brătianu, *Discursuri...*, vol. II, p. 371.

⁷ *Manifestul Program (al partidei liberale) din 21 februarie 1867*, în *Istoricul P.N.L. de la 1848 pînă azi*, București, 1923; *Manifestul către alegători din 11 septembrie 1888*, în D. A. Sturdza, *Partidul Național-Liberal de la 1876 la 1888*, București, 1888, p. 77; *Programul Partidului Național-Liberal*, București, 1892, p. 29—53; *Programul P.N.L. din decembrie 1906*; *Manifestul adresat țării*, în *Istoricul P.N.L. de la 1848 pînă azi*, p. 180—185; P.N.L., *Manifestul Program al Partidului*, București, 1911; v. și Vasile Lascăr, *Discursuri politice*, vol. II, București, 1912, p. 1013.

lității, libertăților publice, într-un cuvânt „Constituțiunea noastră“. Era necesară crearea și continua completare și perfecționare a unui sistem de instituții moderne. Intrucât agricultura era principala ramură de producție, iar țărănimea „talpa țării“, un alt obiectiv esențial îl constituia îmbunătățirea activității în acest domeniu și a vieții sătenilor. Totodată, integrarea țării în rîndul statelor cu orînduire capitalistă, menținerea și întărirea independenței politice, evoluția generală a țării impuneau dezvoltarea industriei, comerțului, transporturilor, creditului. „Fără un comerț, fără o industrie prosperă, un stat nu poate înainta, fără căi de comunicațiune și institute de credit, acelea nu pot prospera“⁸. Această idee, formulată încă la 1867, o găsim și în programele ulterioare; astfel, în cel din 1911, se arată că România nu poate rămîne o țară exclusiv agricolă, ci trebuie să se dezvolte în toate ramurile de activitate⁹.

Așa cum am afirmat mai sus, considerăm că se poate vorbi de existența unei *doctrine economice liberale*, care conferă de fapt elementele de specificitate doctrinei P.N.L. În acest sens menționăm mai întîi ideea, în conformitate cu care, în procesul de edificare a României moderne, s-au manifestat esențiale deosebiri de principii economice — în teorie, ca și în practica social-economică — între liberali și conservatori. Aprecierea s-ar cuveni argumentată de o discutare comparativă a celor două doctrine, a politicii economice a P.N.L. și P.C. Spațiul nu ne permite decît enumerarea cîtorva din considerațiile liberalilor asupra acestei probleme. După cum se apreciază într-o istorie a P.N.L., acesta a militat de la începutul organizării statului român modern pentru o dezvoltare economică bazată pe resursele naționale, neatîrarea politică fiind o iluzie fără cea economică; dimpotrivă, conservatorii concepeau progresul economic cu sprijinul capitalurilor străine¹⁰. Astfel, diferența de doctrină, de metode și politică economică au alimentat „în mare parte intensitatea luptelor dintre aceste partide politice (P.N.L. și P.C. — *Gh.I.*), determinînd într-o largă măsură raporturile dintre ele“¹¹. Opinii asemănătoare exprimă și unii fruntași ai partidului. Într-un discurs în Senat, la 30 aprilie 1898, D. A. Sturdza spunea că deosebirea între liberali și conservatori erau mai ales în problemele interne: „Deosebirea a fost mai întîi în privința cestiunii alegerilor, în privirea aplicării Constituțiunii, apoi în privirea legii minelor, a legii căilor ferate de interes local, a legii maximului și a altor legi“¹².

Doctrina economică liberală este sintetizată în lozincă *Prin noi înșine*, care, exprimată, mai ales indirect, și pînă la 1877, va constitui după cucerirea independenței de stat a României deviza partidului, cu care vor fi justificate toate măsurile de politică economică, va fi arma tactică principală în lupta împotriva doctrinei conservatoare. Concepția generală asupra dezvoltării economice a țării — dezvoltarea tuturor ramurilor de producție —, măsurile de protejare a industriei naționale, atitudinea față de capitalurile străine, politica în domeniul creditului, a forței de muncă în industrie etc. sînt doar cîteva exemple din istoria societății românești la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, care confirmă preocupările liberalilor de dezvoltare a României prin forțe proprii, singura cale prin care se putea asigura existența națională. Și aceasta pentru că burghezia română, ca orice burghezie din lume aflată în ascensiune, urmărea întărirea țării, care însemna implicit creșterea forței economice și politice a clasei burgheze. Dovezi pentru con-

⁸ *Manifestul Program (al partidei liberale) din 21 februarie 1867*, în op. cit., p. 87.

⁹ *Manifestul-Program al Partidului din 1911...*, p. 10.

¹⁰ *Istoria Partidului Național-Liberal*, Chișinău, 1918, p. 34.

¹¹ *Naționalismul economic și doctrinele partidelor politice în România. Rezultatele politice economice de la 1895 pînă la 1930*, București, 1930, p. 17; v. și p. 43—44, 82; În sprijinul acestei idei, numeroase argumente ne oferă G. D. Creangă în lucrarea *Politică economică și financiară a partidelor noastre de guvernămînt*, București, 1912.

¹² D. A. Sturdza, *Răspunsurile D-lui D. A. Sturdza la interpelările din Cameră și Senat... în aprilie și maiu 1898*, București, 1898, p. 26.

firmarea acestor aprecieri se întîlnesc în programele partidului național-liberal¹³, în lucrări și articole¹⁴, discursuri parlamentare¹⁵ sau în activitatea politică a P.N.L.¹⁶.

Componentă principală a doctrinei economice, *dezvoltarea industriei* a constituit o continuă preocupare doctrinară și practică a liberalilor. Sînt numeroase luările de poziție ale liderilor P.N.L., care, cu diverse prilejuri, susțin necesitatea industrializării țării, ca obiectiv de moment, dar mai ales de perspectivă, de la care se aștepta creșterea și consolidarea capitalului autohton, formarea unei forțe de muncă numeroase și superior calificate, lărgirea relațiilor economice cu străinătatea. Cu ocazia discutării Convenției comerciale cu Germania, în martie 1905, I. I. C. Brătianu arăta că vor fi protejate în special industria casnică, industria bazată pe materii prime interne, industria care satisface trebuințe de primă necesitate. El concluziona: „Nu înțeleg însă că trebuie să renunțăm pentru totdeauna la gîndul de a deveni și o țară industrială. Până când nu vom fi o țară agricolă, industrială și comercială, nu va fi dezvoltarea noastră completă și desăvîrșită”¹⁷. Iar capitolul privitor la *Industria națională și soarta lucrătorilor* din Manifestul Program al P.N.L.—1911, prevedea, între altele, necesitatea încurajării în continuare a capitalului și inițiativei românești, asigurarea unei participări mai active la muncă și conducere a elementului românesc, organizarea creditului industrial, dezvoltarea învățămîntului tehnic și comercial. Un loc aparte revenea industriei petroliere, domeniu în care România ocupa un loc important în Europa și în lume. Liberalii considerau necesară punerea în valoare a acestei bogății, prin studierea tuturor rezervelor existente, crearea unei legislații adecvate, o colaborare avantajoasă cu capitalurile străine, din care să profite statul și întreprinzătorii autohtoni¹⁸.

Această problemă, a participării capitalurilor străine la viața economică a României, a suscitât lungi și fierbinți discuții în epocă, fiind un element de separare între doctrina liberală și cea conservatoare. Oamenii politici burghezi au înțeles că dezvoltarea rapidă a capitalismului — cum o doreau pentru România — impunea investiții mari în economie și în special în industrie. Ei erau conștienți de insuficiența rezervelor financiare interne¹⁹, ca și de incompleta maturizare a posesorilor de capital, care preferau sectoarele economice cu investiții mici și profituri rapide²⁰. În același timp însă, simțiseră tendința capitalurilor străine de a secătui averea națională, intențiile statelor din care proveneau acestea de a se amesteca

¹³ V. nota 7.

¹⁴ *Istoricul P.N.L. de la 1848...*, p. 4, 176; *Naționalismul economic...*, p. 45, 87; D. A. Sturdza, *Chestiunea petrolului în România*, București, 1905, p. VIII; G. D. Creangă, *Politica economică și financiară...*, p. 10; M. Plătăreanu, *Politica economică, socială a României în trecut și în cadrul legislației actuale*, București, 1936, p. 32; C. I. C. Brătianu, *Proiectul de lege pentru încurajarea industriei naționale*, București, 1910, p. 4—6; Vintilă I. Brătianu, *Menirea Partidului Național-Liberal*, București, 1906, p. 8—9; idem, *Unde am ajuns?*, în „Voința națională”, nr. 4.442/25 nov. 1899; idem, *Acțiunea de stat și politica industrială*, în „Viitorul”, nr. 1.437/8 febr. 1912; idem, *Proiect. de lege al căilor ferate de interes local*, în „Voința națională”, nr. 4.454/10/22 dec. 1899.

¹⁵ D. A. Sturdza, *Patru cuvîntări din 1901 și 1904*, p. 10; I. I. C. Brătianu, *Discursuri...*, vol. I, p. 18, 250; vol. II, p. 129, 83, 231; vol. III, p. 122, 147—148; Vintilă I. Brătianu, *Discurs în Cameră*, 10 dec. 1908, *Scrieri și cuvîntări...*, vol. II, p. 174; V. Lascăr, *Discurs în Senat*, 21 dec. 1905, în *Discursuri...*, vol. II, p. 992.

¹⁶ Mircea Iosa, Traian Lungu, *Viața politică în România. 1899—1910*, Edit. Politică, București, 1977; Anastasie Iordache, *Viața politică în România, 1910—1914*, Edit. Științifică, București.

¹⁷ I. I. C. Brătianu, *Discurs în Cameră*, 18 martie/1905, în *Discursuri...*, vol. II, p. 144.

¹⁸ Vintilă I. Brătianu, C. Hălăceanu, *Politica de stat în industria petrolului*, București, 1911, p. 4—8, 21—28.

¹⁹ I. I. C. Brătianu, *Discurs la întrunirea liberală de la Craiova*, 24 iunie 1909, *Discursuri...*, vol. III, p. 147.

²⁰ Vintilă I. Brătianu, C. Hălăceanu, op. cit., p. 74, 108.

în treburile interne²¹, pericolele pe care le reprezentau marile monopoluri străine pentru independența economică și politică a statului român²². Rezultanta interacțiunii tuturor acestor factori a fost aceea că P.N.L. era de acord cu participarea capitalurilor străine la activitatea economică a țării, cu respectarea însă a unor condiții. Prima era aceea ca investițiile străine să pună în valoare avuția și munca națională, lăsând deci o valoare echivalentă în țară; folosul să fie de partea „Statului și al populației, printr-o cooperare justă a muncii naționale și a capitalului străin”²³ și, bineînțeles, completăm noi, de partea burgheziei române cu care colaborau aceste capitaluri.

Problema agrară a reprezentat, nu spunem o noutate, una din dominantele procesului de modernizare a României. Deși se luaseră o serie de măsuri, situația țărânimii continua să fie și la începutul sec. al XX-lea deosebit de gravă, lucru recunoscut de către Partidul Național-Liberal. Era de altfel singura atitudine posibilă, căci numeroasele răscoale țărănești, care au culminat cu marea ridicare la luptă din 1907, făcuseră cunoscută situația din agricultura românească lumii întregi. Manifestul P.N.L. adresat țării în dec. 1906 semnală că la sate „domnește sărăcia cu toate relele ce o înconjoară”; țărâtimea nu avea hrană suficientă, nu avea locuințe sănătoase, pelagra răspîndindu-se cu repeziciune; țărâtimea nu dispunea de credite, de o administrație și o justiție care să-i vină în sprijin²⁴ etc.

Marea răscoală de la 1907 a obligat politicienii vremii să vadă realitatea din agricultură sub toate aspectele ei, să cerceteze cauzele situației explozive, să ia noi măsuri. Încercînd să sintetizăm opiniile liberalilor, s-ar putea reține că ei explicau gravitatea „chestiunii agrare” prin: perpetuarea și agravarea unor cauze cu rădăcini adînci²⁵; repartitia proprietății²⁶ și întinderea insuficientă a pămîntului²⁷; exploatarea exagerată a țărânimii, mai ales prin sistemul învoielilor agricole²⁸; neaplicarea „legilor ocrotitoare”²⁹; tendința arendării pămîntului³⁰, dar mai ales arendarea lui străinilor și excesele acestora³¹; lipsa de credite ieftine și islazuri; defectuosul drept de moștenire; lipsa de educație a țăranilor³² etc. Se poate observa că nici chiar după 1907 liberalii nu au aprofundat analiza situației agriculturii și

²¹ I. I. C. Brătianu, *Discurs în Cameră*, 9 dec. 1905, *Discursuri...*, vol. II, p. 257.

²² Idem, *Discurs în Cameră*, 1 dec. 1900, *Discursuri...*, vol. I, p. 345.

²³ Idem, *Discursuri în Cameră*, la 25 ian. 1900 și 1 dec. 1900, *Discursuri...*, vol. I, p. 258, 343; D. A. Sturdza, G. D. Pallade, *Discursurile rostite... la Senat și Cameră în nov. și dec. 1901*, București, 1901, p. 83; Vintilă I. Brătianu, *Discurs în Cameră*, 30 martie 1913, *Scrieri și cuvântări...*, vol. III, p. 177.

²⁴ *Programul P.N.L. din dec. 1906...*, în op. cit., p. 183; în același sens D. A. Sturdza nota că țărâniile nu aveau hrană suficientă, că un sfert din țărâtime ajungea fără rezerve în primăvară (*Discurs în Senat*, 31 martie 1905, *Trei cuvântări...*, p. 19), iar V. Lascăr spunea că în caz de secetă numai intervenția statului salvează sâtenii de la moarte prin înfometare (*Discurs în Senat*, 15 dec. 1905, în *Discursuri...*, vol. II, p. 100).

²⁵ I. I. C. Brătianu, *Discursuri...*, vol. III, p. 179.

²⁶ Idem, *Discurs în Cameră*, 14 dec. 1907, în *Discursuri...*, vol. II, p. 493.

²⁷ Th. C. Aslan, *Politica agrară a României*, București, 1909, p. 192.

²⁸ I. G. Duca, *Discurs în Cameră*, 12 dec. 1907, București, 1908, p. 7; D. A. Sturdza, *Memorii asupra legilor...*, p. 141; G. D. Creangă, *Considerațiuni...*, p. 20.

²⁹ Vintilă I. Brătianu, *Crize de Stat. 1901—1913*, București, 1913, p. 13; G. D. Creangă, *Considerațiuni...*, p. 20; autorul conchidea că nici 1% din contracte nu erau legate (nu prevedeau islazul, în schimb includeau dările în natură).

³⁰ *Programul P.N.L. din 1906...*, p. 184.

³¹ D. A. Sturdza, *Discurs în Senat*, 20 febr. 1907, în *Patru cuvântări...*, p. 65; iar în *Memorii asupra legilor...*, el scria că din proprietățile mai mari de 100 ha (3 810 361 ha), 39,8% erau exploatare în regie, iar 60,2% erau arendate; din acestea 63% erau arendate la români, iar 37% la străini (op. cit., p. 11—13).

³² Vintilă I. Brătianu, *Crize de Stat...*, p. 13; G. D. Creangă, *Considerațiuni...*, p. 12.

a țărănimii ; limitele de clasă și-au păs amprenta asupra atitudinii lor față de țărănime, fapt dovedit cu prisosință de soluțiile propuse după înăbușirea răscoalei. După cum bine se cunoaște, acestea se mențineau în limitele programelor de reforme anterioare.

Ce a determinat totuși pe liberali să propună exproprierea la 1913 ? De ce nu au făcut-o mai devreme ? Există mai multe categorii de motive. În primul rînd, așa cum rezultă din programele partidului³³, concepția liberală se limita la împropietări din domeniile statului, îmbunătățirea administrației, justiției, crearea instituțiilor de credit ș.a. Aceste măsuri le găsim incluse în discursurile frunțașilor liberali chiar și la sfîrșitul anului 1910³⁴. La 1907, liberalii nu au propus exproprierea și de teama de a nu provoca convulsii sociale și politice — declanșate de opoziția conservatorilor —, care ar fi fost periculoase pe fondul de instabilitate existent deja. Răspunzînd unui atac al lui N. Titulescu, I. I. C. Brătianu replica : „Întrebați pe șeful D-voastră, dacă la 1907 nu am examinat dacă nu era posibilă exproprierea, și numai cînd am constatat că situațiunea politică generală și a partidelor era astfel încît nu se putea concepe exproprierea, am ajuns la cealaltă soluțiune“³⁵.

La 1913, pe lîngă efectele răscoalei de la 1907, se mai adaugă și alți factori, care obligă pe liberali să abordeze de pe poziții mai realiste problema agrară. La teama de primejdia internă, de o nouă ridicare la luptă a țărănimii³⁶, mai puternică, mai bine organizată, se adaugă o serie de factori de natură externă : accentuarea contradicțiilor internaționale, care prevesteau o mare confruntare de forțe, obligau statul român să fie cît mai bine pregătit, cu o situație internă liniștită, care să-i permită luarea celor mai adecvate hotărîri în vederea desăvîrșirii unității de stat. În aceste condiții, liberalii prezintă cele două mari reforme — agrară și electorală — ca măsuri vitale pentru existența națiunii române³⁷.

Deși comunicarea noastră s-a oprit doar la cîteva din elementele doctrinei liberale, cîteva aprecieri finale sînt totuși necesare. La începutul sec. al XX-lea, P.N.L. avea orientări proprii, situate pe linia tradițiilor sale istorice, privind stadiul, direcțiile, căile, metodele și ritmul dezvoltării societății românești. Aceste orientări reflectau nivelul unei țări capitaliste în curs de dezvoltare, a cărei burghezie în ascensiune urmărea să-și consolideze pozițiile în raport cu moșierimea — clasă și forță politică aflată în pragul dispariției —, dar și cu proletariatul, care în urma creșterilor sale cantitative și calitative, devenise un potențial pericol pentru existența sa.

Aprofundarea discuției asupra doctrinei liberale, a doctrinei conservatoare, a ideologiei socialiste și asupra orientărilor altor grupări și forțe politice va oferi noi argumente în sprijinul celor prezentate aici.

³³ V. nota 7.

³⁴ I. I. C. Brătianu, *Discurs în Cameră*, 29 nov. 1910, în *Discursuri...*, vol. III, p. 306—307.

³⁵ I. I. Brătianu, *Discurs în Cameră*, 29. nov. 1910, în *Discursuri...*, vol. III, p. 312 ; N. Titulescu, *Discursuri*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1967, p. 131.

³⁶ Vintilă I. Brătianu, *Discurs în Cameră*, 23 dec. 1913, în *Scrieri și cuvîntări...*, III, p. 87 ; Const. G. Pietraru, *Exproprierea și modalitatea aplicării ei*, București, 1914, p. 15.

³⁷ I. I. C. Brătianu, *Discursuri în Cameră și Senat*, 5 martie 1914, în *Discursuri...*, vol. IV, p. 209, 219, 223 ; Vintilă I. Brătianu, *Învățăminte. Politica externă și reformele liberale*, București, 1914, p. 83 ; idem, *Foloasele exproprierei*, București, 1914, p. 4 ; G. D. Creangă, *Considerațiuni generale asupra reformelor agrare și asupra exproprierei*, București, 1913, p. 4, 19, 50, 51, 54, 57.

**ORIENTATIONS DE LA DOCTRINE ET DE LA POLITIQUE
DU PARTI NATIONAL LIBÉRAL CONCERNANT LE
DÉVELOPPEMENT DE LA ROUMANIE AU DÉBUT DU
XXe SIÈCLE**

R é s u m é

Située au carrefour des deux mondes, la Roumanie, au début du XXe siècle, essayait de faire sa propre voie correspondant à son spécifique, ses particularités et ses objectifs d'évolution. L'établissement des directions, des moyens, des méthodes et du rythme de son développement constituait une préoccupation des partis politiques de l'époque.

L'auteur met en discussion quelques orientations de la doctrine et de la politique du Parti National Libéral (P.N.L.) concernant le développement de la Roumanie au début de notre siècle : la conception libérale sur le stade du développement et sur les directions d'évolution de l'état roumain ; éléments de la doctrine économique ; l'attitude du P.N.L. sur la question de l'industrialisation ; solutions dans „l'affaire“ agraire etc.